

УДК 343.85 : 343.3:343.341(477)

Клюс В. В, к.ю.н., доцент, ст. викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності ФПФПКМ Донецького юридичного інституту МВС України

Оперативно-розшукова характеристика злочинів, скоєних на релігійному ґрунті

Розглянуто оперативно-розшукову характеристику злочинів скоєних на релігійному ґрунті. Висвітлені основні інформаційні дані (елементи) які сприяють виявленню та попередженню злочинів, скоєних на релігійному ґрунті.

Ключові слова: оперативно – розшукова характеристика, злочинів скоєних на релігійному ґрунті, елементи оперативно-розшукової характеристики, особистість злочинця.

Рассмотрено оперативно- розыскную характеристику пре ступлений, совершенных на религиозной почве. Освещены основные информационные данные (элементы), которые способствуют выявлению и предупреждению преступлений, совершенных на религиозной почве.

Ключевые слова: оперативно-розыскная характеристика, пре ступлений, совершенных на религиозной почве, элементы оперативно-розыскной характеристики, личность преступника.

It is considered operatively – search description of crimes accomplished on religious soil. Master informative data (elements) are lighted up which are instrumental in warning, exposure and warning of crimes, accomplished on religious soil.

Keywords: operatively is search description, crimes accomplished on religious soil, elements of оперативно-розшуковий description, personality of criminal.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні, ми спостерігаємо активізацію поширення злочинів на релігійному ґрунті, скоєних екстремістськими релігійно-політичними групами, радикально-релігійними організаціями, тоталітарними сектами які несуть загрози національній безпеці України. В умовах духовного хаосу в нашій державі отримали широке розповсюдження злочинні релігійні організації, переважна більшість з яких мають закордонне походження і по суті є організованими злочинними угрупованнями (далі-ОЗУ) [1].

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти оперативно-розшукової характеристики злочинів були досліджені в роботах українських та зарубіжних вчених: І.Г. Басецького, Б.І.Бараненко, М.П. Водька, В.Л. Грохольського, В.О. Глушкова, А.І. Гурова, Д.В. Гребельського, О.Ф. Долженкова, Е.О. Дідоренко, М.М. Галамби, В.П. Захарова, В.В. Крутова, Т.В. Кузнецової, В.В. Костицького, А.М. Кислого, А.Г. Лекаря, А.В. Лукашова, Г.В. Новицького, С.С. Овчинського, М.Б. Саакаяна, В.Є. Тарасенка тощо.

В науці кримінального права, кримінології та юридичній психології фахівці застосовують при відповідному аналізі явищ терміни „злочини на релігійному ґрунті”, „злочинність на релігійному ґрунті”, „релігійна злочинність”, „злочини у сфері віросповідання”, „злочинність у сфері віросповідання” тощо. Т.Є. Леоненко дає таке визначення релігійним злочинам – це суспільно-небезпечні, протиправні, винні, карані діяння, що направлені проти релігії, релігійних звичаїв, що вчиняються на релігійному ґрунті, а також такі, що зачіпають інші релігійні інтереси [2].

Для України одним із базових завдань має стати попередження поширення злочинів на релігійному ґрунті, а також реальна боротьба із екстремістськими релігійно-

політичними групами, радикально-релігійними організаціями, тоталітарними сектами, організованими злочинними угрупованнями, які вчиняють злочини на релігійному ґрунті. Сьогодні, спостерігається поширення ОЗГ радикального екстремістського спрямування, наприклад, діяльність релігійно-політичної організації «Хізб-ут-Тахрір», яка заборонена в більшості країн Близького Сходу, Центральної Азії, Німеччині, Узбекистані та ін. Держдепартамент США характеризує цю партію як «транснаціональну екстремістську організацію, що прагне скинути уряди Центральної Азії». Для прикладу, міжнародний ісламський радикальний рух «Такфір Валь Хіджра» («Звинувачення в невірі») визначає головною своєю метою — побудову Ісламської держави, яка житиме виключно за законами шаріату, що можливо тільки шляхом ведення озброєного джихаду, а тих, хто не згоден з цим, у тому числі й мусульман, потрібно знищувати фізично. Такфіри не визнають Закон і державні кордони, у зв'язку з чим знищують державні паспорти, які засвідчують приналежність до громадянства країни. Члени цього руху прагнуть не проявляти себе відкрито, конспіруючи свою діяльність. Свої погляди такфіри поширюють шляхом навчання в мечетях, спеціальних школах — медресе. Здійснюється активна робота з підбору та «вербування» до своїх лав нових членів. Пропаганда ведеться не лише серед мусульманського народу, але і серед слов'янського населення. Нині слов'яни складають приблизно 1/3 членів організації. На даний час лише у Криму нараховується приблизно від 50 до 100 прихильників цієї радикальної групи. Окремі факти злочинної діяльності екстремістів у жовтні 2009 р. задокументовано ГУМВС України в АР Крим. В результаті учасників лише однієї з викритих ОЗГ притягнуто до кримінальної відповідальності за замах на вбивство муфтія, незаконний обіг зброї, боєприпасів та вибухівки, крадіжки майна [3].

Безперечно, кількість злочинів пов'язаних з релігійним екстремізмом не можна порівняти із загальним обсягом злочинів екстремістської спрямованості, проте скоєння хоча б одного такого злочину представником релігійної організації, в умовах сучасного суспільства, несе в собі значний суспільний резонанс подолання якого конче проблематично [4].

Розглядаючи оперативно-розшукову характеристику злочинів (далі-ОРХ) на релігійному ґрунті, треба наголосити, що у наукових розробках з дослідження проблем оперативно-розшукової діяльності можна зустріти багато визначень поняття оперативно-розшукової характеристики злочинів. Отже, розглянемо деякі авторські дефініції та погляди для з'ясування ознак їхньої суттєвої відмінності. Так, І.М. Колошко запропонував розглядати оперативно-розшукову характеристику як наукову категорію, яка являє собою систему відомостей, що характеризує кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінологічну, криміналістичну, оперативно-тактичну характеристики та інші аспекти злочинів в цілому [5].

Слід погодитись із В.П. Меживим, який визначає оперативно-розшукову характеристику злочинів як сукупність низки інформаційних ознак, упорядкованих та взаємопов'язаних між собою, взятих з різних інформаційних джерел, які відображають в оперативних цілях кримінологічну, кримінально-правову, економічну, психологічну, соціологічну та інші характеристики злочинів [6].

В.Г. Самойлов пропонує використовувати поняття «оперативно-тактична характеристика», розуміючи під останньою певну сукупність даних щодо кримінальної події. Загалом, як він вважає, оперативно-розшукова характеристика повинна ґрунтуватися ситуацій розшуку [7].

Ю.М. Худяков під оперативно-розшуковою характеристикою розуміє комплекс

кримінально-правових, кримінологічних, психологічних та інших ознак, що розглядаються під кутом зору вирішення оперативно-тактичних завдань [8].

Заслугує на увагу думка В.Є.Тарасенка, який вважає, що оперативно-розшукова характеристика формується на основі як офіційних, так і конфіденційних відомостей та становить сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних й інших упорядкованих і взаємозалежних специфічних ознак, розглядуваних з позицій ефективного застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів відносно боротьби зі злочинністю [9].

Слід звернути увагу на думку українських вчених Е.О. Дідоренко і Б.І. Бараненко, які вважають, що оперативно-розшукова характеристика — це складна інформаційна модель, яка поєднує в собі комплекс специфічних ознак, особливостей, що характеризують злочинні прояви як певні акти людської діяльності в сполученні з безпосередніми причинами й умовами, головною рисою яких є взаємозв'язок з потенційно кримінальним соціальним оточенням [10].

Аналіз різних точок зору стосовно визначення поняття оперативно-розшукової характеристики вищевказаним фахівцями дозволяє зробити висновок, що найважливіше значення для оперативно-розшукової характеристики злочинів мають інформаційні дані, сукупність певних елементів, які допомагають оперативним та слідчим працівникам найбільш ефективно в ситуації, що складається запобігти, виявити та розслідувати злочини на релігійному ґрунті.

В залежності від безпосереднього об'єкту злочину на релігійному ґрунті можна умовно поділити на наступні групи:

1. До першої групи можна віднести дії, що безпосередньо порушують релігійні норми, іншими словами, направлені проти божественних приписів, а також злочини проти церкви, як суспільного інституту. Сучасне кримінальне право таких злочинів не знає у зв'язку з тим, що, по-перше, жодна релігія в Україні не може бути встановлена, як державна і по - друге, всі релігійні об'єднання відділені від держави і рівні перед законом;

2. Друга група злочинів — злочини пов'язані з порушенням законодавства про релігію. Ця група злочинів, на наш погляд, може вчинюватись як на релігійному ґрунті, так і без мотиву релігійної ненависті або ворожнечі. До законодавства про релігію можна віднести нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини в сфері релігійної діяльності, наприклад, Конституція України (ст. 35), де зазначається: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність; далі — Закон України „Про свободу совісті та релігійні організації” від 23 квітня 1991 року, Розпорядження Президента України «Про повернення релігійним організаціям культового майна» від 22.06.1994, Постанова Кабінету Міністрів України «Про використання культових споруд — видатних пам'яток архітектури, які не підлягають передачі у постійне користування релігійним організаціям» від 09.08.2001, Постанова Кабінету Міністрів України «Про умови передачі культових будівель — видатних пам'яток архітектури релігійним організаціям» від 14.02.2002, Закон України „Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991, Закон України «Про поховання та похоронну справу» від 10.07.2003. До таких злочинів можна віднести наступні види злочинів: Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 ККУ), Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 ККУ);

3. Третя група злочинів об'єднує діяння, що вчиняються під виглядом релігійних обрядів. Специфіка таких злочинів пов'язана з тим, що вони вчиняються з приховуванням основної мети (заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян). Наприклад, посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 ККУ), Геноцид (ст. 442 ККУ), Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань (ст. 161 ККУ);

4. До четвертої групи відносяться злочини, що вчиняються на релігійному ґрунті. Вчинення злочину на релігійному ґрунті — це реалізація мотиву релігійної ненависті або ворожнечі (релігійної нетерпимості). До цієї групи відносяться: порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань (ст. 161 ККУ); умисне вбивство з мотиву релігійної нетерпимості (ч. 2 ст. 115 ККУ); умисне тяжке тілесне ушкодження з мотиву релігійної нетерпимості (ч. 2 ст. 121 ККУ); умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження з мотиву релігійної нетерпимості (ч. 2 ст. 122 ККУ); побої та мордування з мотиву релігійної нетерпимості (ч. 2 ст. 126 ККУ); катування з мотиву релігійної нетерпимості (ч. 2 ст. 127 ККУ); погроза вбивством з мотиву релігійної нетерпимості (ч. 2 ст. 129 ККУ); посягання на територіальну цілісність і недоторканість України поєднане з розпалюванням релігійної ворожнечі (ч. 2 ст. 110 ККУ); геноцид, де метою злочину є повне або часткове знищення будь-якої релігійної групи (ч. 1 ст. 442 ККУ); незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 ККУ).

5. До п'ятої групи злочинів відносяться дії, пов'язані з релігією або такі, що зачіпають релігійні інтереси. Такі злочини частіше всього вчинюються без спеціального мотиву релігійної ненависті або ворожнечі та мають за мету досягнення будь-яких особистих інтересів. До цієї групи відносяться наступні склади:

— Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300 ККУ), де метою злочину виступає збут, розповсюдження або виготовлення таких творів, їх зберігання, перевезення чи інше переміщення, а також примушування до участі у їх створенні. Як бачимо, в даному випадку, мотив не пов'язаний з релігійною нетерпимістю.

— Контрабанда (ст. 201 ККУ), де предметом контрабанди (незаконного переміщення історичних та культурних цінностей) можуть бути об'єкти матеріальної та духовної культури; предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки та культури, а також ті, що стосуються життя та діяльності громадських і релігійних організацій. При вчиненні даного злочину мотив, частіше всього, не носить характеру релігійної ненависті або ворожнечі.

— Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 ККУ). В даному випадку мотив вчинення злочину для кваліфікації значення не має.

— Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 ККУ).

— Перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 ККУ). Проте слід погодитись із Т.Є. Леоненко, що надана класифікація є умовною тому, що згідно пункту 3 ст. 67 Кримінального кодексу України (далі-ККУ), обставинами, що обтяжують відповідальність є вчинення злочину на ґрунті расової, національної або релігійної ворожнечі або розбрату. Таким чином, будь-який злочин, відповідальність за який передбачена ККУ, може бути вчинений на релігійному ґрунті [2].

Велике значення для ОРХ злочинів вчинених на релігійному ґрунті становить особа злочинця. Окремі вчені, що аналізували проблеми вивчення особистості злочинця, сходяться на думці, що поряд з основними ознаками, зафіксованими у кримінальному законодавстві, необхідно орієнтуватися на пізнання соціальних, моральних і демографічних якостей, які у своїй сукупності більш повно характеризують особу, яка вчинила той чи інший злочин, різні сторони її суспільного існування і життєвої практики, які прямо чи опосередковано пов'язані з певним антигромадським поведженням. Пізнання особливостей особистості в теоретичному плані буде мати позитивні наслідки прикладного характеру, оскільки зможе вплинути на підвищення ефективності практичної діяльності органів правопорядку.

Особа злочинця як один із важливих елементів ОРХ злочинів вчинених на релігійному ґрунті має такі складові як освіта, професійні здібності, кримінальне минуле, поведінка в побуті, наявність позитивних та негативних зв'язків, певні інтереси тощо. Також, потрібно враховувати соціально-демографічну характеристику, соціальний статус, істотні риси та особливості (психомодель особи). Так, соціально-демографічна характеристика дозволяє прогнозувати інтенсивність соціально-демографічних процесів залежно від динаміки чи структури злочинності в регіоні чи загалом в державі.

Важливо також враховувати біологічні властивості особи – стать, вік. Таким чином можна визначити її природні та соціальні можливості. Статева приналежність впливає на інтереси, орієнтири, потреби, життєві установки. Здебільшого, злочини на релігійному ґрунті вчиняються особами чоловічої статі, іноді – жіночої. Вікова характеристика дає можливість класифікувати осіб за їх соціальним досвідом, який був в процесі соціалізації. За статистикою найбільш криміногенним віком є період 25-29 років. Вік осіб, що беруть участь у релігійно-екстремістській діяльності 18-40 років. Вік осіб які беруть участь у релігійно-політичних організаціях від 35-70 років.

Всі ці ознаки допомагають у виборі сил, засобів і методів при застосуванні профілактичного впливу, підбору кандидатів до конфіденційного співробітництва, проведення першочергових оперативно-розшукових заходів, проведення негласних слідчих (розшукових) дій тощо.

Окрім вище перерахованого, у ході оперативно-розшукової роботи важливе місце відіграє саме значення мотиву. Мотив представляє собою джерело дії, його рушійна сила. Знання мотиву дає змогу встановити причини і умови скоєння злочину, вивчити типологію особистості злочинця, охарактеризувати і визначити коло осіб, серед яких необхідно провести оперативно-профілактичні заходи, нейтралізувати злочинне середовище та протидіяти формуванню злочинної субкультури на релігійному ґрунті.

За мотивами вчинення злочину відповідні суб'єкти злочинної діяльності доцільно об'єднати у наступні групи:

1. Перша – особи, які вчиняють злочини з власних і колективних релігійних, ідеологічних переконань, прагнучи виконати вказівки релігійно-екстремістської організації, партії, реалізувати власне релігійне переконання, яке тісно пов'язано з релігійною свідомістю;

2. Друга – особи, які скоюють злочин з власних корисливих мотивів. В основі їх світоглядної позиції лежить користолюбство, бажання влада матеріальних цінностей, задоволення окремих потреб;

3. Третя – особи, які мотивувалася своїми власними переконаннями, ненавистю і несприйняттям поглядів іншої людини (негативне ставлення до особи, що має іншу відмінну думку);

4. Четверта — другорядні учасники злочинів, що являють собою введений в оману людей, незрілу молодь тощо.

Розглянувши окремі особливості елементів ОРХ злочинів вчинених на релігійному ґрунті, потрібно зазначити, що вони, на нашу думку, можуть слугувати у якості вихідних даних для розгляду оперативного-розшукових проблем попередження, виявлення та розслідування злочинів скоєних на релігійному ґрунті. Саме від повноти інформаційних даних оперативного-розшукової характеристики розглядуваних злочинів залежить можливість оперативних та слідчих співробітників більш ефективно попередити, виявити, припинити чи розслідувати злочини скоєні на релігійному ґрунті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Долженков О.Ф. Теоретичні проблеми становлення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами ОРД ОВС / Долженков О.Ф. // : Дис... д-ра юрид. наук: 21.07.04 / Нац. ун-т внутрішніх справ. — Харків, 2002. — 445 с.- С.75.

2. Леоненко Т.Є. Поняття та класифікація злочинів у сфері віросповідання /Леоненко Т.Є.// Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Донецьк, 15 березня 2014 р.). — Донецьк: ДЮІ МВС України, 2014. — 384 с. — С. 155-158.

3. Халілев Р.А. Протидія злочинності на ґрунті етноконфісійний суперечностей оперативного-розшуковими засобами: регіональний аспект: монографія / Р.А. Халілев //— Сімферополь: ДП «Розвиток», 2010.— 444 с.

4. Абдулганеев Р.Р. Детерминанти распространения идеологии религиозного экстремизма в среде традиционного мусульманского духовенства / Абдулганеев Р.Р.// Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Донецьк, 15 березня 2014 р.). — Донецьк: ДЮІ МВС України, 2014. — 384 с. — С. 6-9.

5. Колошко І.М. Організація і тактика боротьби апаратів карного розшуку з навмисними вбивствами (за матеріалами органів внутрішніх справ України): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / І.М. Колошко / - Харків, 1996. - 350 с.

6. Меживой В.П. Організація і тактика попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв і речовин: автореф. дис.. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 / В.П. Меживой // - Львів: ЛІВС, 2006. - 20 с.

7. Самойлов В.Г. Оперативно-розыскная тактика органов внутренних дел: Учебное пособие / В.Г. Самойлов // - М.: ВШ МВД СССР, 1984. - 125 с.

8. Худяков Ю.М. Значение и содержание оперативно-тактической характеристики для раскрытия преступлений отдельных видов / Ю.М. Худяков // Проблемы совершенствования деятельности аппаратов милиции и криминалистических подразделений. - М.: ВНИИ МВД СССР. - 1979. - Вып. 2. - С. 44-53.

9. Тарасенко В.Є. Роль і значення оперативного-розшукової характеристики злочинів при аналізі оперативної обстановки / В.Є. Тарасенко // Науковий вісник Львівського юридичного інституту. - 2004. - № 1. - С.3-7.

10. Дідоренко Е.О. Методологічні проблеми оперативного-розшукової діяльності як окремої галузі наукового знання / Е.О. Дідоренко, Б.І. Бараненко // Методологічні проблеми теорії та практики ОРД у сучасних умовах: Спецвипуск «Вісника Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України». - 2004. - № 3. - С. 3-28.